
ЦИВІЛЬНЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

УДК 334.7

А. І. Шпомер, к. ю. н., доцент,
А. Г. Барабаш, к. ю. н., доцент**ВИЗНАЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ФОРМИ ТОВАРНОЇ БІРЖИ
В ЧИННОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ**

Анотація. У статті проведено дослідження організаційно-правової форми товарної біржі в Україні. Визначено, що як у законодавстві, так і в наукових дослідженнях немає єдиного погляду щодо визначення організаційно-правової форми товарної біржі. Проаналізовано особливості створення, діяльності товарної біржі та здійснено порівняння її з некомерційними суб'єктами господарювання.

Ключові слова: товарна біржа; організаційно-правова форма; підприємницькі товариства; непідприємницькі товариства; некомерційні суб'єкти господарювання.

А. И. Шпомер, к. ю. н., доцент,
А. Г. Барабаш, к. ю. н., доцент**ОПРЕДЕЛЕНИЕ ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВОЙ ФОРМЫ ТОВАРНОЙ БИРЖИ
В ДЕЙСТВУЮЩЕМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ**

Аннотация. В статье проведено исследование организационно-правовой формы товарной биржи в Украине. Определено, что как в законодательстве, так и в научных исследованиях нет единого взгляда по определению организационно-правовой формы товарной биржи. Проанализированы особенности создания, деятельности товарной биржи и проведено сравнение ее с некоммерческими субъектами хозяйствования.

Ключевые слова: товарная биржа; организационно-правовая форма; предпринимательские общества; непредпринимательские общества; некоммерческие субъекты хозяйствования.

A. I. Shpomer, Candidate of Legal Sciences,
Associated Professor,
A. G. Barabash, Candidate of Legal Sciences,
Associate Professor**DETERMINATION OF LEGAL FORM OF COMMODITY EXCHANGE
IN CURRENT LEGISLATION**

Abstract. The article examines the organizational and legal form of the commodity exchange in Ukraine. It is determined that both in legislation and in scientific research there is no single view on the definition of the organizational and legal form of a commodity exchange. The peculiarities of the creation and activity of the commodity exchange are analyzed and its comparison with non-profit business entities is carried out.

Keywords: commodity exchange; organizational and legal form; business associations; non-entrepreneurial companies; non-profit entities.

Актуальність теми дослідження. Одним із видів організованого товарного ринку в Україні є товарні біржі, що виникли в результаті розвитку різних форм оптової торгівлі. Розвиток прозорих торгово-господарських зв'язків, створення рівних умов і можливостей для здійснення торгових операцій всіма учасниками біржової торгівлі є дуже важливим для економічного розвитку будь якої держави.

Запорукою втілення в нашій країні європейських принципів цивілізованої торгівлі є функціонування біржової торгівлі з дотриманням норм законів, правил та вимог. Що дозволить

ЦИВІЛЬНЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

учасникам біржових торгів, суб'єктам господарювання та самим членам біржі активізувати свою діяльність та перевести її в якісно новий вимір з можливістю економічного прогнозування і аналізу, отримання додаткових переваг і скоротити витрати. Держава зацікавлена у розвитку прозорих торгово-господарських зв'язків, створенні рівних умов і можливостей для здійснення торгових операцій всіма учасниками біржової торгівлі.

Постановка проблеми. Правове регулювання створення та діяльності товарної біржі здійснюється Господарським кодексом України та Законом «Про товарну біржу». Однак у чинному законодавстві не визначено не тільки організаційно-правову форму товарної біржі, але і не врегульовано правову категорію «біржа», що є вихідним для поняття «товарна біржа».

Враховуючи сучасне становище товарних бірж і відсутність належного рівня їх організації в Україні постає питання щодо якісного нормативно-правового забезпечення їхнього функціонування. Проблема визначення організаційно-правової форми товарних бірж обумовлена тим, що саме біржам належить провідне місце в забезпеченні фінансової та економічної інфраструктури країни. У зв'язку з цим постає необхідність наукового дослідження питань законодавчого забезпечення функціонування товарної біржі, організаційно-правової форми товарної біржі, яка б найкраще відповідала умовам її діяльності, оскільки на законодавчому рівні дане питання належним чином не врегульовано.

Метою даної статті є аналіз та дослідження нормативно-правових актів, що регламентують види організаційно-правових форм діяльності товарної біржі та визначення такої форми, яка відповідає всім ознакам та вимогам діяльності товарної біржі.

Постановка завдання. Для досягнення поставленої мети дослідження необхідно: проаналізувати питання визначення дефініції товарної біржі на законодавчому та теоретичному рівні; розкрити питання правового регулювання організаційно-правових форм; визначити організаційно-правову форму товарної біржі; зробити порівняльну характеристику створення, діяльності товарної біржі та некомерційного суб'єкта господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань законодавчого забезпечення діяльності товарної біржі, і організаційно-правової форми її, зокрема, здійснювали І. Бочкова, І. Булгакова, Р. Дудяк, Г. Сальникова, М. Солодкий, Є. Сохацька, В. Хахулін, І. Хромов,

В. Щербина, В. Яснецький та інші вчені-юристи. Зазначені питання правового регулювання діяльності товарної біржі привертають увагу науковців і до цього часу.

Товарну біржу як один із інструментів ринкової економіки, що формує сучасний ринок, необхідно розглядати в організаційному, економічному та юридичному аспектах її діяльності:

- в організаційному – це обладнане «ринкове місце», що надається для учасників біржового торгу;
- в економічному – це регулярно діючий за певними правилами організований у визначеному місці «оптовий ринок», на якому відбувається торгівля товарами за стандартами і контрактами на поставку в майбутньому;
- в юридичному – це організація, що поєднує фізичних і юридичних осіб, які володіють певним майном і мають майнові та немайнові права й обов'язки [1, с. 100].

Дослідження біржі як правової категорії здійснювали багато науковців.

На думку В. Щербини «біржа» - це зібрання людей в конкретно визначеному місці з метою проведення торговельних операцій [2, с. 328]. І. Булгакова вбачає, що біржа – це організований ринок оптової закупівлі, який діє і на якому відбувається продаж біржових товарів [3, с. 166].

Є. Сохацька порівнює біржу із постійно діючим ринком, де відбувається рух масових замінних цінностей. Цей ринок функціонує на підставі певних встановлених правил в заздалегідь обраному місці та у конкретний час [4, с. 17]. Г. Шершеневич зазначає, що слово «біржа» включає в себе: а) постійні зібрання покупців і торговців в одному і тому самому місці для продажу-купівлі товарів; б) заздалегідь встановлене місце зборів про яке знають учасники торгів; в) угоди, що були укладені в певному місці [5, с. 38].

Виклад основного матеріалу. Узагальнюючи всі попередні визначення необхідно зазначити, біржа – це місце, де проходять регулярні торги певними товарами. Вона виконує функцію торгового посередника, який сприяє укладенню біржових угод між продавцем та покупцем товару. Біржа являє собою об'єднання фізичних та юридичних осіб, які організовують

ЦИВІЛЬНЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

проведення цих торгів, встановлюють правила для них та порядок їх організації. Функціонування бірж спрямоване на створення конкурентного середовища, мінімізацію втручання держави в ринкові процеси та розвиток вільного ринку товарів. Діяльність товарної біржі як суб'єкта господарювання впливає на здійснення інших видів господарської діяльності. Добре налагоджена робота товарних бірж впливає на весь процес формування економіки ринкового типу і на ефективність народного господарства як всієї країни в цілому, так і окремих регіонів та областей.

Будь яка юридична особа має певну організаційно-правову форму, яка дає можливість робити висновок про особливості створення та діяльності такої юридичної особи – комерційна чи не комерційна, майнову основу господарювання, особливість майнової відповідальності, порядок розподілу одержаних прибутків, а також про порядок створення, реорганізації, ліквідації. У Державному класифікаторі ДК 002:2004 «Класифікація організаційно-правових форм господарювання» (далі – Державний класифікатор), що затверджений наказом Держспоживстандарту України від 28 травня 2004 закріплено визначення організаційно-правової форми господарювання та перелік об'єктів цих організаційно-правових форм господарювання. Однак, ні Цивільний кодекс ні Господарський кодекс не вміщують не тільки визначення цієї правової категорії, але і повного переліку організаційно-правових форм господарювання чи посилання на Державний класифікатор, де визначено такий перелік. Відсутність закріплення такої правової категорії як організаційно-правова форм юридичних осіб та вичерпного переліку їх в Цивільному кодексі є підставою для наукових дискусій. К. Кочергіна вважає, що організаційно-правова форма юридичної особи являє собою систему встановлених законом, обов'язкових ознак (елементів), які істотно відрізняють один вид юридичної особи від іншого [6, с. 85]. Якщо ж хоч одна ознака юридичної особи виділяє її з числа інших, то йдеться про самостійну організаційно-правову форму юридичної особи. В протилежному випадку йдеться про окремі види організацій в межах однієї організаційно-правової форми [7, с. 145] На думку І. Кучеренко система організаційно-правових форм юридичних осіб повинна бути вичерпною і закріплена саме в Цивільному кодексі [8, с. 27].

Що стосується товарної біржі, то звісно у законі «Про товарну біржу» не зазначено організаційно-правової форми товарної біржі. У статті 1 Закону «Про товарну біржу» зазначається, що товарна біржа є організацією, що об'єднує юридичних і фізичних осіб, які здійснюють виробничу і комерційну діяльність, і має за мету надання послуг в укладенні біржових угод, виявлення товарних цін, попиту і пропозицій на товари, вивчення, упорядкування і полегшення товарообігу і пов'язаних з ним торговельних операцій. У частині 3 ст. 1 Закону «Про товарну біржу» закріплено, що товарна біржа не має на меті одержання прибутку. У статті 278 Господарського кодексу товарна біржа іменується «спеціально утвореною господарською організацією», у ст. 279 цього кодексу – «особливим суб'єктом господарювання».

Таким чином, спеціальне законодавство та норми Господарського кодексу, що регулюють діяльність товарних бірж, не визначають організаційно-правової форми товарної біржі ні у вигляді товариства ні у вигляді установи. Не пропонується якоїсь іншої організаційно-правової форми товарної біржі.

Яку організаційно-правову форму можуть мати товарні біржі можна дійти шляхом аналізу особливостей існуючих організаційно-правових форм.

Відповідно до ст. 83 ЦК України юридичні особи можуть створюватися у формі товариства, установи та в інших формах, встановлених законом.

Вище зазначене дає нам можливість припустити, що товарна біржа має таку організаційно-правову форму як «товариство» чи «установа». Тому, що інші організаційні форми, що зазначені в Цивільному та Господарському кодексах є не припустимими. Закон «Про товарні біржі» також не визначає організаційно – правової форми товарної біржі.

На нашу думку, товарна біржа не може створюватись та діяти в такій організаційно-правовій формі як «установа». Порядок організації створення та діяльності товарної біржі суперечить всім характерним ознакам установи, що зазначені в ч. 3 ст. 83 Цивільного кодексу. А саме, установа є організацією, що створена однією або кількома особами (засновниками), які не

ЦИВІЛЬНЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

беруть участі в управлінні нею, шляхом об'єднання (виділення) їхнього майна для досягнення мети, визначеної засновником, за рахунок цього майна. Натомість, відповідно до ст. 8 Закону «Про товарні біржі» біржа створюється засновниками, які є членами товарної біржі, і приймають участь в управлінні. Саме тому товарна біржа не може мати таку організаційно-правову форму як «установа».

У ч. 2 ст. 83 Цивільного кодексу зазначається, що товариством є організація, створена шляхом об'єднання осіб (учасників), які мають право участі у цьому товаристві. Товариства поділяються на підприємницькі і непідприємницькі. Підприємницькі товариства відповідно до ч. 1 ст. 84 можуть бути створені лише як господарські товариства (повне товариство, командитне товариство, товариство з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерне товариство) або виробничі кооперативи. В ч. 7 ст. 279 ГК та ч. 3 ст. 1 Закону України «Про товарну біржу», зазначено, що товарна біржа не має на меті одержання прибутку, для його наступного розподілу між учасниками, тому товарна біржа не може існувати у будь-якій формі підприємницького товариства (у тому числі кооперативу), то можна припустити, що біржа є непідприємницьким товариством (ст. 85 ЦК). Хоча відповідно до ст. 86 ЦК непідприємницькі товариства можуть поряд зі своєю діяльністю здійснювати підприємницьку діяльність, якщо інше не встановлено законом і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню. Особливості правового статусу окремих видів непідприємницьких товариств встановлюється законом.

Наше припущення, що організаційно-правовою формою товарної біржі є непідприємницьке товариство, суперечить положенням Державного класифікатора, як єдиного документа, в якому закріплені всі організаційно-правові форми. Адже в цьому документі до непідприємницьких товариств законодавець відносить: органи адвокатського самоврядування, органи суддівського самоврядування та Вищу кваліфікаційну комісію суддів України. Товарна біржа у цьому Державному класифікаторі є самостійною організаційно-правовою формою, що віднесена до такої групи організаційно-правових форм як «Інші організаційно-правові форми». Неврегульованість законодавством організаційно-правової форми товарної біржі є наслідком такої ситуації. Тому пропонуємо в Господарському кодексі та Законі «Про товарні біржі» зазначити таку організаційно-правову форму товарної біржі як «біржа».

На перший погляд діяльність товарної біржі дуже схожа на діяльність суб'єктів некомерційного господарювання, однак, аналіз норм чинного законодавства дозволяє заперечити таке твердження.

Господарський кодекс (ст. 52) дає визначення некомерційного господарювання як самостійної, систематичної діяльності, що здійснюється суб'єктами господарювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку. Некомерційна господарська діяльність здійснюється суб'єктами господарювання державного та комунального секторів економіки у галузях (видах діяльності) в яких забороняється підприємництво, на основі рішення відповідного органу державної влади чи органу місцевого самоврядування. Питання організаційних форм здійснення некомерційної господарської діяльності та регулювання такої діяльності закріплені в ст.ст. 53 та 54 Господарського кодексу. Аналіз зазначених положень дає підстави стверджувати, що товарні біржі не належать до некомерційних суб'єктів господарювання.

У частині 3 ст. 279 ГК України та ч. 2 ст. 5 Закону України «Про товарну біржу» вказується, що не можуть засновувати товарну біржу державні органи, органи місцевого самоврядування, державні і комунальні підприємства. Перелічені органи не можуть бути і учасниками товарної біржі, у зв'язку із цим виключається така організаційно-правова форма, як комунальне, державне чи змішане підприємство, що здійснює як комерційну (підприємницьку) так і некомерційну діяльність. Хоча товарна біржа і суб'єкти господарювання, що здійснюють некомерційну господарську діяльність мають схожість та певні відмінності:

1) товарна біржа є організацією, що є добровільним об'єднанням суб'єктів господарювання, які здійснюють виробничу і комерційну діяльність. Не можуть засновувати товарну біржу державні органи, органи місцевого самоврядування, державні і комунальні підприємства, а

ЦИВІЛЬНЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

некомерційні суб'єкти господарювання створюються на основі рішення відповідного органу державної влади чи органу місцевого самоврядування у галузях (видах діяльності) в яких забороняється підприємництво;

2) суб'єкт некомерційного господарювання здійснює діяльність, що спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів, а товарна біржа надає послуги в укладенні біржових угод, виявленні товарних цін, попиту і пропозицій на товари, вивченні, упорядкуванні і полегшенні товарообігу і пов'язаних з ним торговельних операцій;

3) діяльність суб'єкта некомерційного господарювання та діяльність товарної біржі належать до некомерційної та не мають на меті одержання прибутку;

4) товарна біржа діє на основі самоврядування, господарської самостійності, є юридичною особою, має відокремлене майно, самостійний баланс, рахунки в установах банку. Майно некомерційного державного і комунального підприємства відповідно перебуває в державній і комунальній власності і закріплюється за такими підприємствами на праві оперативного управління, такі підприємства є юридичними особами, мають самостійний баланс.

Висновки. Проведене дослідження виду організаційно-правової форми діяльності товарної біржі та визначення такої форми, яка відповідає всім ознакам та вимогам діяльності товарної біржі дозволяє зробити деякі висновки. Товарна біржа виконує функцію торгового посередника, який сприяє укладенню біржових угод між продавцем та покупцем товару. Біржа являє собою об'єднання фізичних та юридичних осіб, які організують проведення цих торгів, встановлюють правила для них та порядок їх організації. Функціонування бірж спрямоване на створення конкурентного середовища, мінімізацію втручання держави в ринкові процеси та розвиток вільного ринку товарів. Діяльність товарної біржі як суб'єкта господарювання впливає на здійснення інших видів господарської діяльності. Спеціальне законодавство та норми Господарського кодексу, що регулюють діяльність товарних бірж, не визначають організаційно-правової форми товарної біржі ні у вигляді товариства ні у вигляді установи. Не пропонується якоїсь іншої організаційно-правової форми товарної біржі. Товарна біржа створюється засновниками, які є членами товарної біржі, і приймають участь в управлінні. Саме тому товарна біржа не може мати таку організаційно-правову форму як «установа». Організаційно-правовою формою товарної біржі не може бути невідповідне товариство тому, що це суперечить положенням Державного класифікатора, як єдиного документа, в якому закріплені всі організаційно-правові форми. Пропонуємо в Господарському кодексі та Законі «Про товарні біржі» зазначити таку організаційно-правову форму товарної біржі як «біржа». Діяльність товарної біржі дуже схожа на діяльність суб'єктів некомерційного господарювання, однак, аналіз норм чинного законодавства дозволило заперечити таке твердження.

Список використаних джерел:

1. Основи біржової діяльності: навчальний посібник / М. О. Солодкий, Н. П. Резнік, В. О. Яворська. - К.: ЦП Компринт, 2017. - 450 с.
2. Щербина, В. С. Господарське право : підручник / В. С. Щербина. - К. : Юрінком Інтер, 2013. - 636 с.
3. Булгакова, І. В. Господарське право України : навч. посіб. / І. В. Булгакова. - Київ : Прецедент, 2006. - 346 с.
4. Сохацька, О. М. Біржова справа : підручник / О. М. Сохацька. - 2-ге вид. переробл. та доповн. - Тернопіль : Карт-бланш, 2008. - 632 с.
5. Шершеневич, Г.Ф. Курс торговельного права: в 4 т. : учебник. Т. 1. Общая часть / Г.Ф. Шершеневич. - М.: Статут, 2003. - Т. II: Товар. - 544 с.
6. Кочергіна, К. Організаційно-правові форми підприємницьких товариств як об'єктів законотворчого моделювання / В. Кочергіна // Українське комерційне право. - 2005. - № 6. - С. 83 -96.
7. Гражданское право: в 4 т. / под ред. Ю.К. Толстого, А. П. Сергеева. - М. : Издательство ТЕИС, 1996. - 552 с.
8. Кучеренко, І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: монографія / І. М. Кучеренко // К. : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2004. - 328 с.

Надійшла 15.11.2020

Бібліографічний опис для цитування:

Шпомер, А. І. Визначення організаційно-правової форми товарної біржі в чинному законодавстві / А. І. Шпомер, А. Г. Барабаш // Актуальні проблеми юридичної науки та практики. - 2020. - № 1 (6). - С. 26-30.